

Tone Cevc

**Planina Na stanu (1450 m) pod Kamniškim sedlom (1884 m)
v antiki in srednjem veku**

Prispevek k zgodovini planšarstva na kamniškem ozemlju

V prispevku opisuje avtor arheološke najdbe, pridobljene v letih 1995–1997 s topografskimi arheološkimi sondiranjmi v planini »Na stanu« (1450 m) pod Kamniškim sedlom (1884 m) v Kamniško-Savinjskih Alpah. Glede na najdbe rimskih fibul, amuleta, fragmentov keramike in brusov iz konca 1. do druge polovice 4. stol. po Kr. je mogoče sklepati, da je bila planina poseljena v pašne namene že v času antike. Prav tako je bila poseljena od 14. stol naprej vse do srede tega stoletja, kar dokazujejo najdbe srednjeveške in novoveške keramike, prstana, škarij, žabljev, gumbov in drugih predmetov.

The author describes archeological artefacts found between 1995 and 1997. These artefacts were discovered during topographic archeological probes on the »Na stanu« dairy mountain (1450 m) under Kamniško sedlo (1884 m) in the Kamniško-Savinjske Alps. Based on the finds of Roman fibulas, an amulet, fragments of ceramics, and grindstones dated between the end of the 1st and the second half of the 4th century A. D. it can be concluded that this dairy mountain had been populated by shepherds already in antiquity. Finds of the Middle Age and modern-time ceramics, a ring, scissors, nails, buttons, and other items prove that it was also populated in the period between the 14th century and the middle of the 20th century.

Uvod

Za osvetlitev zgodovine planšarstva na Slovenskem je gotovo eno temeljnih vprašanj, kdaj so začeli gospodarsko izkoriščati planine. Starejših pisanih zgodovinskih virov je sorazmerno malo na voljo. Iz Kamniško-Savinjskih Alp je najstarejši šele iz konca 15. stol. Gre za prepis listine iz 18. stol., datirane 21. avgusta 1499, o razmejivni posesti med Gornjim Gradom in Kamnikom, kjer je omenjeno tudi Kamniško sedlo – Vsedli na Brani (slika 1). Pod njim leži planina Na stanu.¹ Pomanjkanje razpoložljivih

¹ T. Cevc, Vpliv zemljišča in družbeno-zgodovinskih razmer na življenje pastirjev v naravnih zavetiščih na planinah v Kamniških Alpah, Slovenski etnograf 30, 1977, str. 93–103.

zgodovinskih podatkov me je napotilo k iskanju arheoloških virov za osvetlitev zgodovine poselitve planin v okolici Kamnika, posebno še, ker je starosvetna Velika planina vztrajno vabila, da spoznamo njeno bogato naseljitveno in kulturno preteklost. Naloga sem se lotil leta 1995 zunaj institucionalnih okvirov s sodelovanjem Franceta Steleta in Mirana Bremšaka. Pozneje se nam je pridružila v okviru raziskovalnega programa ISN dr. Jana Horvat z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU.² Del zbranega gradiva smo objavili v samostojni monografiji, ki je opozorila na pomen arheoloških raziskav v visokogorju za osvetlitev naseljitvene podobe planin in tudi življenja ljudi, ki so občasno naseljevali gorski svet zaradi paše živine, pa tudi zaradi nabiranja rud in zelišč.³

Metodologija pridobivanja gradiva

Gradivo za pričujoči oris poselitve planine Na stanu je bilo pridobljeno večji del ob arheološkem sondiranju leta 1997. S predhodnimi krajšimi sondažnimi raziskavami smo že prej ugotovili mesta, kjer so bile v zemlji arheološke najdbe.⁴ Leta 1996 smo pri topografskih raziskavah odkrili na planini predmete iz rimske dobe, srednjega in novega veka. Nato je bil narejen geodetski posnetek terena, na katerem so bili vrisani večji kamni in skale, ograde in plastnice (slika 2). Od 9. do 12. septembra 1997 pa smo se lotili arheološkega sondiranja z ekipo, ki jo je vodila dr. Jana Horvat. Sondiranja, na površini 4 x 3 m, in vzporedna mikrosondiranja so potekala leta 1997. Izkopavanj smo se lotili po utečeni arheološki metodi. Vse posamične najdbe smo opremili z natančnimi podatki o legi v prostoru in v plasti. Arheološke plasti so bile dokumentirane fotografsko in s skicami v merilu (1 : 20). Lokacije so bile vnesene na geodetski posnetek v merilu 1 : 200. Tako pridobljeno gradivo je dalo natančen podatek o lokacijah najdb in s tem o razsežnosti selišča.⁵ Zbrano gradivo, ki ga hranijo v Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU, mi je bilo prepuščeno v obdelavo za pričujoči prispevek, za kar se zahvaljujem dr. Jani Horvat, ki mi je dala na voljo tudi zapisnik izkopavanj, iz katerega sem povzel podatke o najdiščih in mestu najdb.⁶

Poselitev planine v antiki in poznem srednjem veku

Planina Na stanu leži v višini okoli 1450 m na ravnici (slika 3) pod zadnjim vzponom na Kamniško sedlo (Jermanova vrata, 1884 m). Na severni strani planine se nadaljujejo pašniki proti vrhu Kamniškega sedla. Na vzhodu zapirajo planino ostenja Planjave, na zahodu pa Brane. Dostop do planine je po gozdnatih strmih pobočjih iz doline Kamniške Bistrice. Zelo izpostavljena steza čez Kamniško sedlo na Okrešelj in v Logarsko dolino je bila v rabi verjetno le izjemoma.

² Raziskave potekajo v okviru Ciljnega raziskovalnega projekta (CRP) pod naslovom Naseljitvena podoba planin v Kamniško-Savinjskih Alpah od prazgodovine do novega veka. Finančno jih omogočajo Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS, Ministrstvo za kulturo RS in SAZU.

³ T. Cevc s sodelovanjem Jane Horvat, Mirana Bremšaka in Franceta Steleta, *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah. Arheološke najdbe v planinah (1995–1996)*, Ljubljana 1997.

⁴ Isti, n. d., str. 7–10.

⁵ J. Horvat, Poročilo o raziskovanju planine Na stanu pod Kamniškim sedlom v letih 1996–1997, v rokopisu. Pri arheoloških sondiranjih so sodelovali F. Stele, M. Bremšak, T. Drčar, Ž. Šmit, A. Preložnik, A. Miškec, T. Cevc in A. Plestenjak. Sondiranja je vodila dr. Jana Horvat.

⁶ *Ista*, prav tam.

Planina je travnata. Današnja gozdna meja leži tik pod planino, posamični macesni pa rastejo še nad planino. Po njenem obrobju rastejo otoki ruševja. Velika melišča pod stenami Brane in Planjave segajo skoraj do planine. V planini je bil po izročilu nekoč tudi studenec, ki je izviral izpod melišča pod Brano. Pelodna analiza je pokazala, da je bilo v vzetih vzorcih zelo veliko enoletnih praproti (*Polypodiaceae*), ki so značilne za vlažnejša tla.⁷

Na osrednjem in vzhodnem delu ravnice so lepi, ravni travniki, primerni za pašo. Na zahodnem območju planine leži slikovita množica velikih in majhnih eratskih skal, ena od njih izstopa po velikosti. Zahodno območje je sicer preraščeno s travo, a zaradi skal neravno, grbinasto in kotanjasto, tako, da daje vtis kraškega površja. Kaže, da je skale prinesel ledenik ali pa so se pozneje prikotalile s pobočij Brane. Med balvani so iz velikih kamnov zložene ograde (slika 4). Tri se prislanjajo iz različnih smeri na največjo skalo, dolga ograda poteka polkrožno po bregu nad obravnavanim območjem. Ograde so vsaj deloma srednjeveškega oziroma novoveškega izvira, saj so bile na vsem območju, predvsem pa okoli ograd, najdene velike količine srednjeveške in novoveške keramike. V 19. stoletju je bilo ob največjo skalo prislonjeno preprosto pastirjevo zavetišče, ki ga v svojem opisu Savinjskih Alp omenja leta 1877 dr. J. Frischauf. Rimsko najdišče je na ožjem področju sredi kamnitega območja.

V prispevku se dotikam dveh vprašanj: kdaj je bila planina Na stanu naseljena in čemu je človek živel občasno v tem odročnem svetu, medtem ko za sedaj puščam ob strani druga vprašanja, npr.: kako je vplivala poselitve planine na floro in favno, kakšna je bila klima v času poselitve, na kateri višini je potekala gozdna meja itn. Vsa ta in druga vprašanja bo potrebno obravnavati s sodelovanjem biologov, palinologov, klimatologov in drugih specialistov, zato ostaja to naloga nadaljnjih raziskav.

Najpomembnejše spoznanje, ki so ga prinesla arheološka sondiranja v planini Na stanu je, da je bila nedvomno poseljena že v rimskem obdobju. To misel podpirajo številne drobne najdbe. Za datacijo so najpomembnejše *bronasta rimska fibula (sponka)* tipa Almgren 69 s konca 1. ali začetka 2. stoletja (slika 5) kakor tudi dve noriško–panonski *fibuli* tipa A 236 iz 2. stol.⁸ (slika 6). Planina je bila naseljena tudi v 4. stoletju, kakor smemo sklepati po najdbah dveh rimskih *novcev* (slika 7) iz časa cesarjev Konstansa (348–350) in Jovijana (363–364).⁹ Poleg teh, za datacijo pomembnih najdb, smo odkrili še druge. Izkopana je bila naravna kotanja, zatrpna s kamenjem in rimskodobnimi ostanki. V njej so ležale *osle*, brusi ter številni fragmenti grobe kuhinjske in malo boljše namizne *keramike* (slika 8), ki pa je ni mogoče nadrobneje časovno opredeliti.¹⁰ Tudi drugod v Alpah, npr. na vzhodni Dachsteinski planoti, so v istem času, od 2. do 4. stol. po Kr., intenzivneje poselili planine; vzrok za to pa naj bi bila ugodna klima, ki je bila primerna tudi za planšarstvo v visokogorju.¹¹

⁷ M. Culiberg, *Palinološke analize vzorcev iz vrtnice na Pastircih pod Kamniškim sedlom (junij 1996)*, v: T. Cevc, *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah*, Ljubljana 1997, str. 52–53.

⁸ J. Horvat, *Vorgeschichtliche und römische Besiedlung der Kamniške Alpe (Slowenien)*, v: Ph. Della Casa (ured.), *Prehistoric Alpine Environment, Society, and Economy. Papers of the International Colloquium PAESE '97*, (Zürich 1998, v tisku).

⁹ *Ista*, prav tam.

¹⁰ T. Cevc, *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah*, Ljubljana 1997, str. 57.

¹¹ F. Mandl, *Die frühe Geschichte der Almwirtschaft auf dem östlichen Dachsteinplateau. Eine Einführung in die Quellenlage*, v: *Dachstein. Vier Jahrtausende Almen im Hochgebirge*, Bd. 1, Gröbming 1996, str. 54–62.

Preseneča nas nadaljnje življenje planine Na stanu. Pričakovali bi, da je ostala sezonsko naseljena od rimske poselitve naprej do današnjih dni, vendar za to misel ni potrditve v arheoloških najdbah. Vzrokov za to ne vemo. Zdi se, da so v planini začeli ponovno pasti šele v 14. stol., ko imamo na voljo spet najdbe, in sicer *lončene posode* z vtisnjenim križem na dnu posode¹² (slika 9). Od 16. stoletja naprej so najdbe pogostejše, zlasti fragmenti keramike. Območje srednjeveškega selišča je bilo v primerjavi z rimskim mnogo širše in sledovi zato občutno izrazitejši. S konca 16. ali začetka 17. stol. je bronast *prstan* z napisom IHS in vrezanimi tremi žebli¹³ (slika 10). Neugotovljene starosti so kovane železne *škarje* (slika 11). Vsaj od 15. stol. naprej so na Slovenskem že uporabljali škarje z držajema, ki sta imela obroča, rezili pa sta se premikali s pomočjo tečaja.¹⁴ Konec srednjega veka in tudi v novem veku pa so rabili tudi škarje starejšega tipa, ki niso imele ročajev in tečaja. V Evropi so s takšnimi škarjami strigali od mlajše železne dobe naprej. Do danes so se ohranile na Slovenskem za striženje ovc.¹⁵ Škarje s planine Na stanu so po obliki podobne škarjam, razstavljenim v Loškem muzeju v Škofji Loki. Lastniki škarij so bili iz družine Marije Rupar – Angelčkove v Škofji Loki (prijazno opozorilo kustodinje Loškega muzeja gospe Mojce Šiferer Bulovec), kjer so v začetku 19. stol. izdelovali umetne rože. Te hišne obrti so se izučili pri uršulinkah v nunskem samostanu, kjer so že v 18. stol. izdelovali umetne rože.¹⁶

Planina je ostala obljudena do srede 20. stol. Najdba *novca* iz leta 1894 na starem stanu, je morda pripadala pastirju (slika 12). Zadnji pastir je zapustil pastirsko kočjo, postavljeno na jaso nekaj metrov niže od srednjeveškega selišča, nekaj let po koncu druge svetovne vojske. S tem se je (začasno?) končala skoraj dvatisočletna zgodovina planine, ki jo varujejo mogočna ostenja skrivnostne Brane in razbrazdane Planjave do današnjih dni.

Človek v planini

Kot etnologa so me vedno znova vznemirile najdbe, ki so razkrivale kulturo človeka, ki je živel v planini v izjemnih klimatskih razmerah, oddaljen po več ur od stalnega naselja nekje v predgorju pri vstopu v dolino Bistrice, stalno ogrožen od divjadi v okolici. Kdo je bil ta človek, od kod je prihajal? Je bil mar lovec, pastir, nabiralec zelišč, popotnik, ki se je za čas ustavil v vzhodu pred zadnjim vzponom na gorski preval? Morda je bil vsakega nekaj. Dolgotrajna človekova prisotnost v rimskem času morda kaže, da se tu niso samo občasno zadrževali lovci in nabiralci zelišč ali popotniki. Prej bi domnevali, da je bila že v rimskem času tu pastirska postojanka. Na to morda opozarja najdba domnevno rimskega železnega *kembeljna* živinskega zvonca (slika 13), izkopanega v ogradi na območju z rimskimi najdbami. Tudi pozneje, v poznem

¹² T. Cevc, *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah*, Ljubljana 1997, str. 59.

¹³ Ustni podatki dr. E. Cevca, ki je utemeljeval svojo oceno starosti prstana pečatnika po stilnih kriterijih in po uporabi motiva IHS s tremi žebli. Motiv naj bi se na Slovenskem začel uveljavljati v začetku 17. stol. V isto časovno obdobje je uvrstil prstan tudi dr. Gorazd Makarovič (SEM). Obema se zahvaljujem za njuni strokovni oceni.

¹⁴ *Gotika v Sloveniji. Svet predmetov*. Uredila Maja Lozar Štamcar, Narodni muzej, Ljubljana 1995, str. 333, slika 3.1.13.

¹⁵ I. Smerdel, *Ovčarstvo na Pivki, Transhumanca od srede 19. do srede 20. stoletja ali trije -ovčarji-*. Koper 1989, str. 97, slika 28.

¹⁶ Loški muzej. *Vodnik po zbirkah*. Uredil Franc Podnar, Škofja Loka 1995, str. 53.

srednjem veku so pasli Na stanu drobnico; to smemo sklepati po najdenem manjšem *kembeljnu*, tipične oblike (slika 14) z okroglim betom.¹⁷

Pričakovali bi, da so bili pastirji v odročnem, nemalokrat tudi surovem planinskem svetu, samo moški, ki so bili kos težavnim gorskim razmeram. O nasprotnem nas prepričujejo najdbe rimskih sponk dvogumbastega tipa, ki so jih uporabljale ženske, da so z njimi na ramenih spenjale zgornje obleke brez rokavov, izdelane iz težkega blaga (slika 15). Kakšne so bile ženske noriške obleke, lahko vidimo na upodobitvah na rimskih nagrobnikih v Vzhodnih Alpah.¹⁸

O ženskem okrasu v planini Na stanu pričata najdbi dveh preluknjanih modrih *steklenih kroglic*, iz kakršnih je bila sestavljena ogrlica (slika 16). Ta ni bila ženski samo v okras, pač pa je imela tudi magijski pomen. Po verovanjih rimskega časa naj bi imela ogrlica moč odvrčati sovražne sile od človeka. Iz podobnih nagibov so obešali okrog vratu obeske, *amulete*. Enega takšnih magijskih predmetov smo našli v obliki falusa (slika 17), ki je značilen primerek *obeska* v obrambne namene. V rimskem kulturnem svetu so bili obeski te vrste zelo pogosto v rabi.¹⁹ Našli so ga v Emoni²⁰ in tudi drugod po Slovenskem. Pendant rimskodobnemu amuletu je novodobna kovinska *svetinja* s planine Na stanu. Na eni strani obeska je upodobljen sv. Benedikt (slika 18), na drugi pa križ, obe strani pa obrobljata latinska napisa²¹. Benediktov križ je imel, zlasti na Bavarskem, veljavo amuleta, ki je varoval človeka pred čarovnijami in hudobnimi duhovi.²² S svetinco sv. Benedikta je mogoče tudi zagovarjati in si izprositi zdravje.²³

Pogosta najdba v planini so *kovinski gumbi*. Uvrstimo jih lahko med izgubljene predmete. Najdemo jih v zemlji, raztresene daleč naokoli po pašnikih. So različnih velikosti. Navadno imajo zanko na eni strani, na drugi so gladki ali pa imajo površino pokrito z dekorirano prevleko (slika 19). Večina je izdelana iz nedragih kovin, redki so medeninasti. Gumbi s polkrožno površino so mlajši od ploskih gumbov (slika 20). Po starosti jih je težko opredeliti. Večina jih izvira iz 19. stoletja.²⁴ Vsi gumbi so okrogli, premera od 1 do 1,5 cm. Gumbi so bili namenjeni za okras telovnikov in suknjičev (slika 21), manj so jih v 19. stol. uporabljali za zapenjanje oblek in rokavov srajce.

Tako kot gumbje moramo uvrstiti med izgubljene predmete v planini tudi različne vrste ročno kovanih *žebljev*. Med najdbami kovinskih predmetov srečamo žeblje najbolj pogosto.

Ločijo se med seboj po namembnosti: za pribijanje podkve na kopito so uporabljali žeblje *konjake*; za okovanje podplatov *romarje* in za nabijanje podplatov cokol *lednike*.

¹⁷ Prim.: F. Mandl, Dachstein. Vier Jahrtausende Almen im Hochgebirge, Bd. 1, Gröbming 1996, str. 55–56 in str. 91.

¹⁸ L. Pauli, Die Alpen in Frühzeit und Mittelalter. Die archäologische Entdeckung einer Kulturlandschaft, München 1980, str. 153, slika 82; J. Garbsch, Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, München 1965.

¹⁹ L. Pauli, Die Alpen in Frühzeit und Mittelalter, München 1980, str. 204–207.

²⁰ I. Sivec, Iz Vulkanove delavnice. Bronasti predmeti, bogastvo Emone, Ljubljana 1998, str. 37, risba 231.

²¹ Najdena svetinja v planini je slabo ohranjena in je njen likovni okras težko spoznaven. Zahvaljujem se dr. E. Čevcu, ki je razbral na svetinjici svetnikovo upodobitev in latinska napisa.

²² E. Grabner, Amulette, Wallfahrtsmedaillen und verschiedene profane Gegenstände als Bodenfunde im Dachsteingebiet, v: Dachstein. Vier Jahrtausende Almen im Hochgebirge, 22. Band, Haus i. E. 1998, str. 186–187.

²³ M. Matičetov, Zvezdna imena in izročila o zvezdah med Slovenci, v: Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 2, Ljubljana 1973, str. 79–80.

²⁴ Zahvaljujem se mag. Janji Žagar, sodelavki v Slovenskem etnografskem muzeju, ki mi je omogočila ogledati si Grebenčvo zbirko gumbov. Več kot 300 kosov zbranih kovinskih gumbov mi je omogočilo časovno ovrednotiti najdbe s planine Na stanu.

Z žebli konjaki so pribili podkve na konjsko kopito. Starejši žebli (9.–13.stol.) te vrste imajo glavo luničasto kovano; mlajši pa imajo podolgovato ali kratko glavo piramidaste oblike.²⁵ V planini Na stanu konjskih žebeljev starejšega tipa nismo našli. Značilno za najdbe žebeljev, s katerimi so pribijali podkve na kopito, je, da so stebila žebeljev na konceh skrajšana. Ker je bil žebelj, ko so ga pribili skozi luknjo podkve na kopito, navadno predolg, ga je bilo potrebno odščipniti, drugače bi štrlel iz kopita. Glede na številne najdbe žebeljev konjakov (slika 22) bi smeli sklepati, da so v planini pasli tudi konje, ali pa so jih rabili za prenašanje tovorov v planino.

Za obijanje podplatov usnjenih čevljev so kovali več vrst *žebeljev*. Ločijo se navadno po tem, ali so z njimi obili peto ali pa podplat. Žebli za obijanje pete so imeli večjo glavo in steblo, za obijanje podplata pa manjšo. Steblo je bilo dolgo povprečno 1–1,5 cm, na koncu priostreno.

Rimski žebli za obijanje podplatov so imeli piramidasto glavo in kratko, tenko steblo pravokotnega prereza. Med najdbami v planini Na stanu so nekateri podobni rimskim žebeljem, nimajo pa zanje značilnega križa in bunčic pod kapo. Večina jih je poznosrednjeveških in iz novega veka (slika 23).

V neznane namene so uporabljali žeblije s kratko glavo in 5 cm dolgim stebлом pravokotnega tlorisa (slika 24).

Razen usnjenih čevljev so v planini imeli pastirji tudi lesene cokle. Verjetno je to obuvalo prevladovalo, kar bi bilo mogoče sklepati po večjem številu najdenih *lednikov*, žebeljev za obijanje cokel. Žebli ledniki imajo približno 1–2 cm dolgo, piramidasto glavo in do 3 cm dolgo, na koncu priostreno steblo.

Morda so starejši tisti ledniki z močnejšo glavo, mlajši pa s tanjšo in daljšo piramidasto glavo (slika 25). Največ je najdb odlomljenih lednikov. Cokle so »nabijali« s šestimi ali sedmimi ledniki; po tri so zabili v peto, štiri pa v podplat cokel.²⁶ Kaže, da so cokle, nabite z daljšimi žebli ledniki (sliki 26, 27), posebnost visokogorskega planinskega sveta.²⁷ Hoja s coklami, okovanimi z žebli ledniki, je bila za vajenega pastirja varna, zlasti primerna za skalnati svet, snežišča in travnate strmine, saj so v njih lahko stopali, kot bi imeli dereze na nogah. To kažejo ledniki z upognjenim stebлом, ki so bili očitno izpuljeni na silo pri hoji, prav tako pa dokazujejo odlomljene glave lednikov, da so hodili odločno, čeprav previdno.

Med najdbami železnih predmetov v planinah naletimo tudi na *noževa rezila*. Na stanu smo našli doslej eno nedoločljive starosti, dolgo 12 cm brez ročaja (slika 28). Neredko pa smo naleteli na *svinčene krogle*, premera 1 cm, ki so jih uporabljali za polnjenje pušk kremenjač (slika 29).

Ob koncu

Študija o poselitvi planine Na stanu je upoštevala večino doslej zbranega gradiva s te planine. Spoznanja so nova, vendar v marsičem nepopolna. Stavb, kjer so živeli pastirji v antiki in tudi v poznem srednjem veku, doslej nismo odkrili, zato manjkajo pomembni podatki o bivalnih razmerah v času poselitve. Popolnejša osvetlitev razmer pred

²⁵ W. Drack, Hufeisen—entdeckt in, auf und über der römische Strasse in Oberwinthur (Vitudurum). Ein Beitrag zur Geschichte des Hufeisens, Bayerische Vorgeschichtsblätter, Jhrg. 55, München 1990, str. 191–239.

²⁶ Diogene Penzi, Tradizioni artigiane comunitarie nel Pordenonese, Pordenone 1972, str. 115.

²⁷ Primerek cokel, obitih z ledniki, hranijo v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani. Zahvaljujem se mag. Janji Žagar za fotoposnetek teh lesenih cokel.

skoraj dva tisoč leti v planini Na stanu bi bila olajšana, ko bi bilo nadrobneje preučeno gradivo tudi s preostalimi raziskovanimi planinami v Kamniško-Savinjskih Alpah. Skupno smo do sedaj pregledali enajst planin: Veliko planino (1550 m), Konjščico (1505 m), Rzenik (1654 m), Čohavnico (1800 m), Vodotočnik (1800 m), Na stanu (1450 m), Ovčarijo pod Mokrico (1550 m), Ovčarijo v Kalcah (1700 m), Koren (1675 m), Dolga njiva (1688 m) in Osredok (1110 m). V raziskanih planinah smo odkrili na dveh od njih prazgodovinske najdbe (Velika planina, Koren), kar na osmih pa rimskodobne in srednjeveške (Velika planina, Rzenik, Vodotočnik, Čohavnica, Na stanu, Ovčarija v Kalcah, Koren, Dolga njiva)²⁸ (slika 30). S sistematičnimi arheološkimi sondiranjmi smo do sedaj še vedno bolj na začetku kot pa na koncu raziskovanj. Kljub še ne končanim arheološkim sondiranjem pa je mogoče povzeti temeljno spoznanje, da so bile v Kamniško-Savinjskih Alpah planine nad naravno gozdno mejo večinoma sezonsko naseljene že v antiki in da so jih izkoriščali s (nepravo) transhumantno obliko planinske paše tudi v poznem srednjem veku.²⁹

Zusammenfassung

DIE ALM NA STANU (1450 m) UNTERHALB DES KAMNIŠKO SEDLO (1884 m) IN DER ANTIKE UND IM MITTELALTER

Wie der Autor einleitend feststellt, gibt es für die Geschichte der Almwirtschaft in Slowenien keine älteren geschichtlichen Quellen. Die ältesten schriftlichen Quellen über die Almen in den Kamniker Alpen stammen aus dem Jahre 1499. Das Fehlen schriftlicher Quellen bewog den Autor, mit seinen Mitarbeitern (M. Bremšak, F. Stele und ein Jahr später auch Dr. J. Horvat) in den Jahren von 1995 - 1997 auf den »lebendigen« und verlassenen Almen der Kamniker Alpen Sondierungen durchzuführen. Mittels archäologischer Mikro-Sondierungen wurden elf Almen erforscht; auf zwei davon wurden Funde aus der Vorgeschichte entdeckt, auf acht dagegen römische und mittelalterliche. Im vorliegenden Beitrag beschreibt der Autor die Funde von der Alm »Na stanu« (1450 m) unterhalb des Sattels Kamniško sedlo (1884 m) und datiert auf der Grundlage der archäologischen Entdeckungen die Besiedlung der Almen in die Antike und ins Spätmittelalter (Abbildungen 1-4).

Die Alm wurde zum erstenmal zu Beginn des ersten Jahrtausends besiedelt. Für die Datierung sind die Fibelfunde vom Ende des 1. oder dem Beginn des 2. Jhs. von Bedeutung. Die Alm war auch im 4. Jh. besiedelt, wie man aus dem Fund zweier römischer Münzen aus der Zeit der Kaiser Constantius (348-350) und Jovianus (363-364) schließen kann; aus derselben Zeit stammen möglicherweise auch die römische Keramik und ein Schleifstein (Abbildungen 5-8).

Nach der römischen Zeit war die Alm fast tausend Jahre nicht besiedelt. Wie ein Keramikfragment mit einem Kreuz am Gefäßboden (Abbildung 9) beweist, wurde die Alm erneut im 14. Jh. »entdeckt«. Der Bereich der mittelalterlichen Fundstätte war im Vergleich zur römischen erheblich größer und die hinterlassenen Spuren waren um so deutlicher. Aus dem 16. Jh. stammen die Keramikfragmente, vom Beginn des 17. Jhs. der Siegelring mit der Inschrift IHS (Abbildung 10); die Schere stammt wahrscheinlich vom Beginn des 19. Jhs. (Abbildung 11). Häufige Funde auf der Alm sind verschiedene Nägel: zum Aufschlagen der Hufeisen auf die Hufen (Abbildung 22), zum Anschlagen von Schuhsohlen (Abbildung 23) und zum Beschlagen der Sohlen von

²⁸ Prim. opombo 8.

²⁹ Zahvaljujem se vsem, ki so z arheološkimi sondiranjmi v planini Na stanu omogočili pridobiti gradivo za pričujoči prispevek. Zlasti velja moja iskrena zahvala Miranu Bremšaku ter Francetu Steletu, ki sta od začetka sodelovala pri sondiranjih, prav tako tudi dr. Jani Horvat za mnoge strokovne nasvete.

Holzschuhen (Abbildung 25). Nicht weniger häufig sind auch die Funde von Schmuckknöpfen, die Mehrzahl davon stammt aus dem 19. Jh. (Abbildungen 19-21).

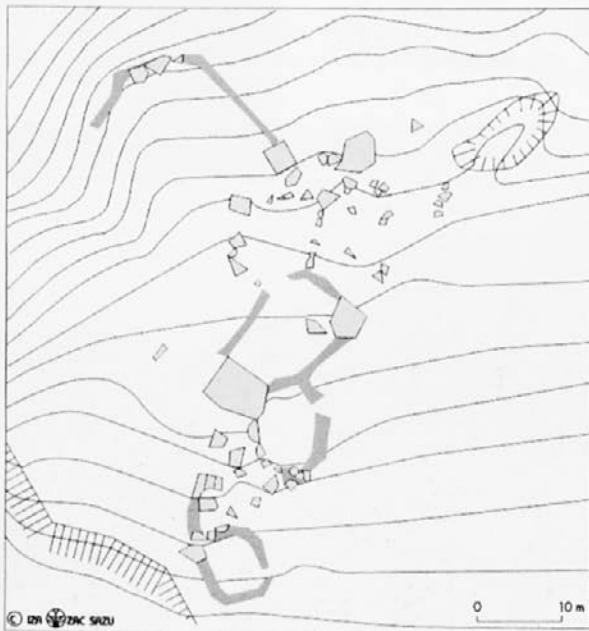
Die Funde zweier Bengel von Kleinviehlocken (Abbildungen 13, 14) würden darauf hindeuten, daß man dort schon in römischer Zeit wie auch im Mittelalter und in der Neuzeit das Vieh weidete. Die Annahme, daß auf der Alm überwiegend Männer gelebt haben, liegt zwar nahe, doch deuten die römischen Frauenfibeln zum Heften von schweren Gewändern und zwei Glasperlen einer Halskette auch auf weibliche Bewohner der Alm. Glasperlen sollen nach römischem Glauben eine magische Bedeutung haben, desgleichen auch die Anhänger, die Amulette. Auf der Alm wurde ein Anhänger in Form eines Phallus (Abbildung 17) ausgegraben. Demselben Zweck diene in der Neuzeit der Anhänger mit der Darstellung des hl. Benedikt (Abbildung 18). Im Schlußwort stellt der Autor fest, daß der Abriß über die Besiedlung der Alm Na stanu (1450 m) unvollständig ist, weil die Gebäude, wo die Hirten gelebt haben, nicht gefunden worden sind. Trotz der nicht zu Ende geführten archäologischen Sondierungen läßt sich schon jetzt zusammenfassen, daß die Almen in den Karniker Alpen oberhalb der natürlichen Waldgrenze (1500-1800 m) schon in der Antike besiedelt waren und daß man sie für eine (nicht richtige) Form der Transhumantweide auch im Spätmittelalter und in der Neuzeit nutzte.

Aus dem Slowenischen von Marija Javor Briški

Sl. 1: Slovenija z Alpami. Lega Kamniških Alp (izdelala Mateja Belak, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU).

Abb. 1: Slowenien mit den Alpen. Lage der Kamniker Alpen (angefertigt von Mateja Belak, Institut für Archäologie des Zentrums für Wissenschaft und Forschung der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste).

Sl. 2: Geodetski posnetek poenostavljene situacije v planini Na stanu (Pri pastircih) z vrisanimi velikimi skalami in ogradami (v sivi barvi). Plastnice na 1 m (izdelala Mateja Belak, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU).

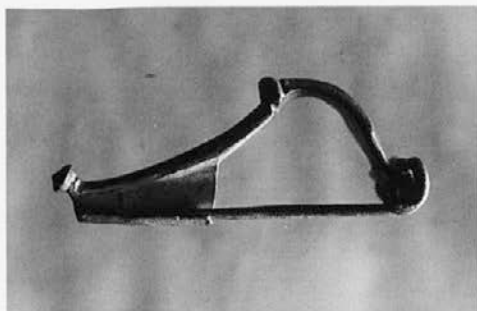
Abb. 2: Geodätische Aufnahme einer vereinfachten Situation auf der Planina Na stanu (Pri pastircih) mit eingezeichneten großen Felsen und Umzäunung (in grauer Farbe). Schichtlinien in einem Abstand von 1 m (angefertigt von Mateja Belak, Institut für Archäologie des Zentrums für Wissenschaft und Forschung der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste).

Sl. 3: Pogled na planino Na stanju (1450 m) z melišč pod Planjavo (foto: F. Stele, 1998).
 Abb. 3: Blick auf die Alm Na stanju (1450 m) mit den Schutthaldden unterhalb der Planjava (Foto: F. Stele, 1998).

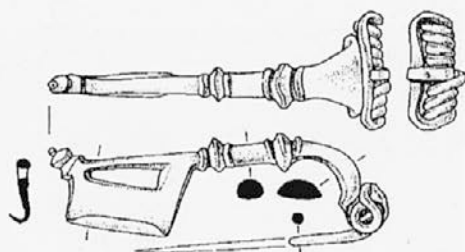
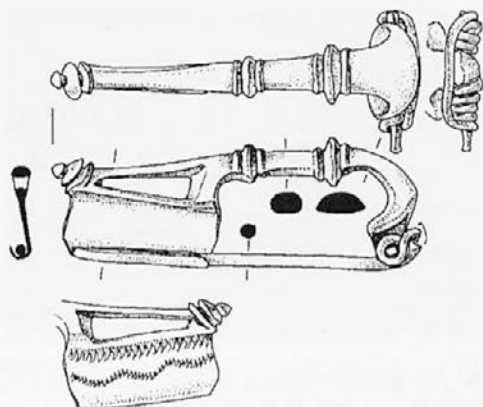

Sl. 4: Ob skalne balvane so prislonili kamnitne ograde za drobnico (foto: F. Stele, 1998).
 Abb. 4: An eratische Geschiebe angelehnte Steinumfriedung für Kleinvieh (Foto: F. Stele, 1998).

Sl. 5: Bronasta rimska fibula tipa Almgren 69 s konca 1. ali začetka 2. stol (foto: F. Stele, 1998).

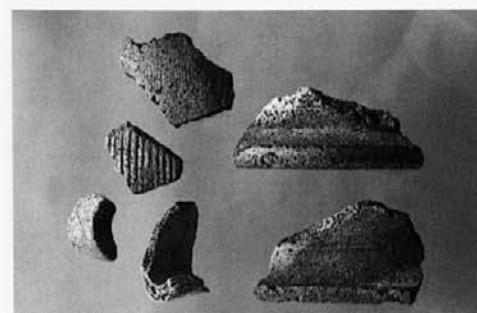
Abb. 5: Römische Bronzefibel vom Typ Almgren 69 vom Ende des 1. oder Beginn des 2. Jh. (Foto: F. Stele, 1998).

Sl. 7: Rimska novca iz časa cesarjev Konstanacija (348–350) in Jovijana (363–364) (foto: F. Stele, 1997).

Abb. 7: Römische Münzen aus der Zeit der Kaiser Constantius (348–350) und Jovianus (363–364) (Foto: F. Stele, 1997).

Sl. 6: Noriško-panonski rimski fibuli tipa A 236 iz 2. stol. (risala D. Lunder-Knific).
Abb. 6: Norisch-pannonische römische Fibeln vom Typ A 236 vom 2. Jh. (gezeichnet von D. Lunder-Knific).

Sl. 8: Ostanke lončenih grobih kuhinjskih loncev iz antičnega časa (foto: F. Stele, 1997).
Abb. 8: Überreste von antiken Töpfen aus Gebrauchskeramik (Foto: F. Stele, 1997).

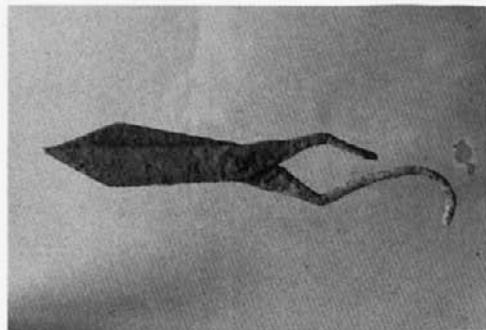

Sl. 9: Dno lončene posode s križem, 14. stol. (foto: F. Stele, 1997).
Abb. 9: Tongefäßboden mit Kreuz, 14. Jh. (Foto: F. Stele, 1997).

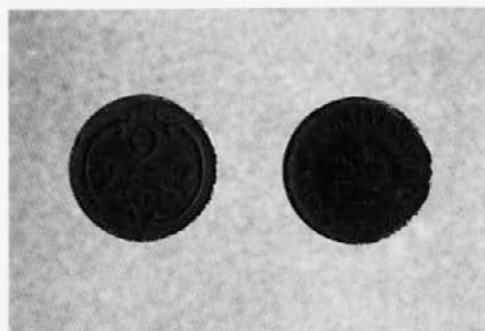
Sl. 10: Bronast pečatni prstan s konca 16. ali začetka 17. stol. (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 10: Bronzener Siegelring vom Ende des 16. oder dem Beginn des 17. Jh. (Foto: F. Stele, 1998).

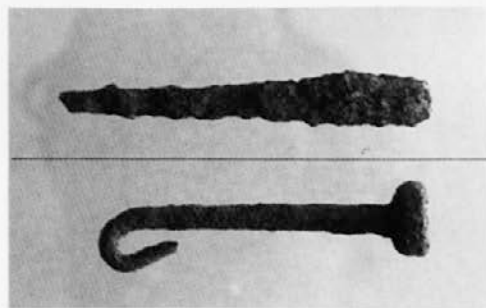
Sl. 11: Ročno kovane železne škarje, domnevno zač. 19. stol. (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 11: Handgeschmiedete Eisenschere, vermutlich Beginn 19. Jh. (Foto: F. Stele, 1998).

Sl. 12: Avstrijska novca iz leta 1894 (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 12: Österreichische Münzen aus dem Jahre 1894 (Foto: F. Stele, 1998).

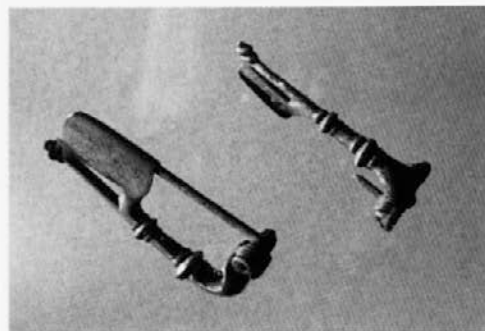

Sl. 13: Kembelj zvonca za drobnico, domnevno rimski (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 13: Bengel von Kleinviehlocken, vermutlich römisch (Foto: F. Stele, 1998).

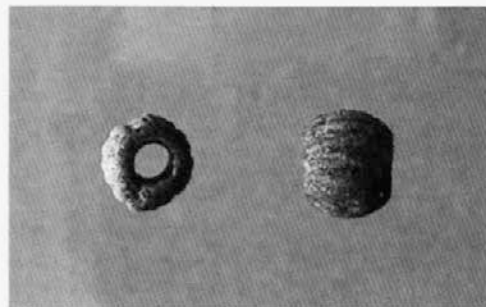
Sl. 14: Poznosrednjeveški kembelj živinskega zvonca z okroglim betom (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 14: Spätmittelalterliche Bengel einer Viehlocke mit rundem Stiel (Foto: F. Stele, 1998).

Sl. 15: Dvogumbasti noriško-panonski rimski fibuli iz 2. stol. (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 15: Norisch-pannonische römische Zweiknopffibeln aus dem 2. Jh. (Foto: F. Stele, 1998).

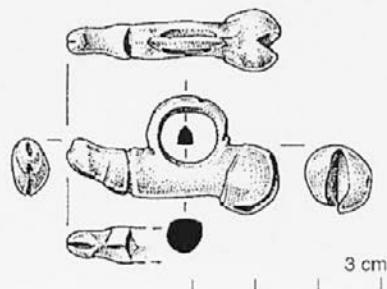
Sl. 16: Stekleni kroglici od rimskodobne ženske ogrlice (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 16: Glasperlen einer römischen Frauenhalskette (Foto: F. Stele, 1998).

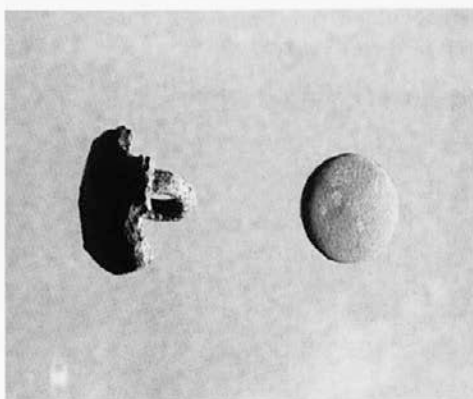
Sl. 17: Rimski amulet, obesek, v podobi falusa (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 17: Römisches Amulett, Anhänger in Phallusform (Foto: F. Stele, 1998).

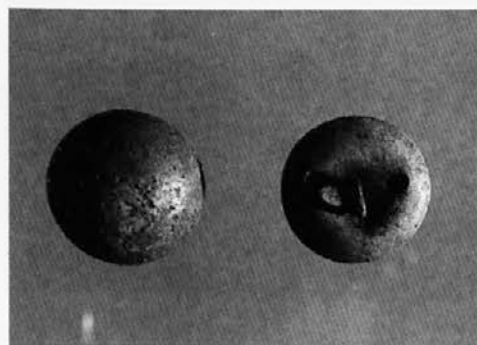
Sl. 18: Kovinska svetinjica iz novega veka, velikosti 1,8 cm, z upodobitvijo sv. Benedikta (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 18: Neuzeitliches Metallmedaillon, Größe 1,8 cm, mit der Abbildung des hl. Benedikt (Foto: F. Stele, 1998).

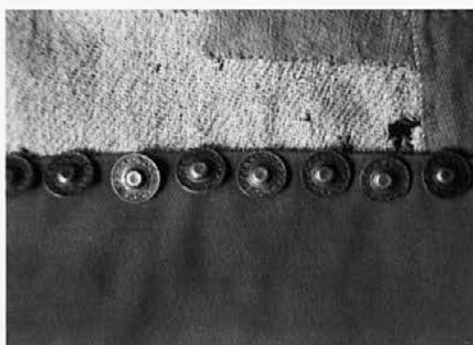
Sl. 19: Kovinska gumba z zanko, 19. stol. (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 19: Metallknöpfe mit Schlaufe, 19. Jh. (Foto: F. Stele, 1998).

Sl. 20: Okrasna kovinska gumba polkrožne oblike, 19. stol. (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 20: Halbrunde Zierknöpfe aus Metall, 19. Jh. (Foto: F. Stele, 1998).

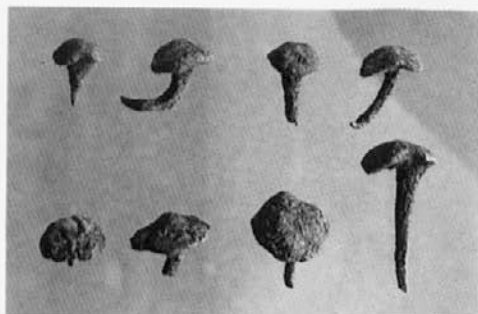
Sl. 21: Okrasni gumbi za telovnik (Slovenski etnografski muzej).

Abb. 21: Westenzierknöpfe (Slovenisches ethnographisches Museum).

Sl. 22: Ročno kovani žebelji za pribijanje železnih podkev na konjsko kopito, novi vek (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 22: Handgeschmiedete Nägel zum Aufschlagen der Hufeisen auf Pferdehufen, Neuzeit (Foto: F. Stele, 1998).

Sl. 23: Ročno kovani žebelji, »romarji«, za obijanje podplatoev čevljev (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 23: Handgeschmiedete Nägel, im Volksmund »romarji« genannt, zum Anschlagen von Schuhsohlen (Foto: F. Stele, 1998).

Sl. 24: Ročno kovan žebelj, dolžine 4,5 cm (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 24: Handgeschmiedeter Nagel, Länge 4,5 cm (Foto: F. Stele, 1998).

Sl. 25: Ročno kovani žebelji »ledniki« za nakovanje cokel (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 25: Handgeschmiedete Nägel, »ledniki« genannt, zum Beschlagen der Sohlen von Holzschuhen (Foto: F. Stele, 1998).

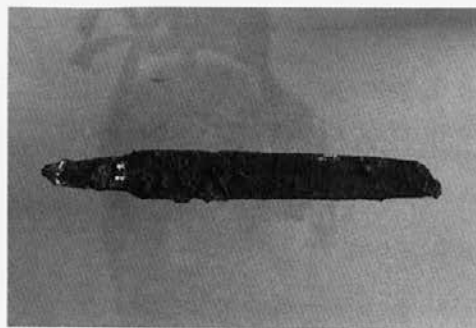
Sl. 26: Z žebelji »ledniki« nakovane cokle (Slovenski etnografski muzej).

Abb. 26: Mit den »ledniki«-Nägeln beschlagene Holzschuhe (Slowenisches ethnographisches Museum).

Sl. 27: Za košnjo v bregu so kosci uporabljali čevlje z nakovanimi podplati, Kneške Ravne, 20. stol. (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 27: Beim Mähen am Hang trug man Schuhe mit beschlagenen Sohlen, Kneške Ravne, 20. Jh. (Foto: F. Stele, 1998).

Sl. 28: Noževo rezilo neznane starosti (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 28: Messerschneide unbekanntes Alters (Foto: F. Stele, 1998).

Sl. 29: Svinčena krogla za puško kremenjačo (foto: F. Stele, 1998).

Abb. 29: Bleikugel für eine Flinte (Foto: F. Stele, 1998).

Sl. 30: Zemljevid planin v Kamniško-Savinjskih Alpah, ki so bile arheološko sondirane v letih 1995–1997 (izdelala Mateja Belak, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU).

Abb. 30: Karte der Almen in den Kamniker Alpen, die in den Jahren von 1995–1997 archäologisch sondiert wurden (angefertigt von Mateja Belak, Institut für Archäologie des Zentrums für Wissenschaft und Forschung der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste).